

A2

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK

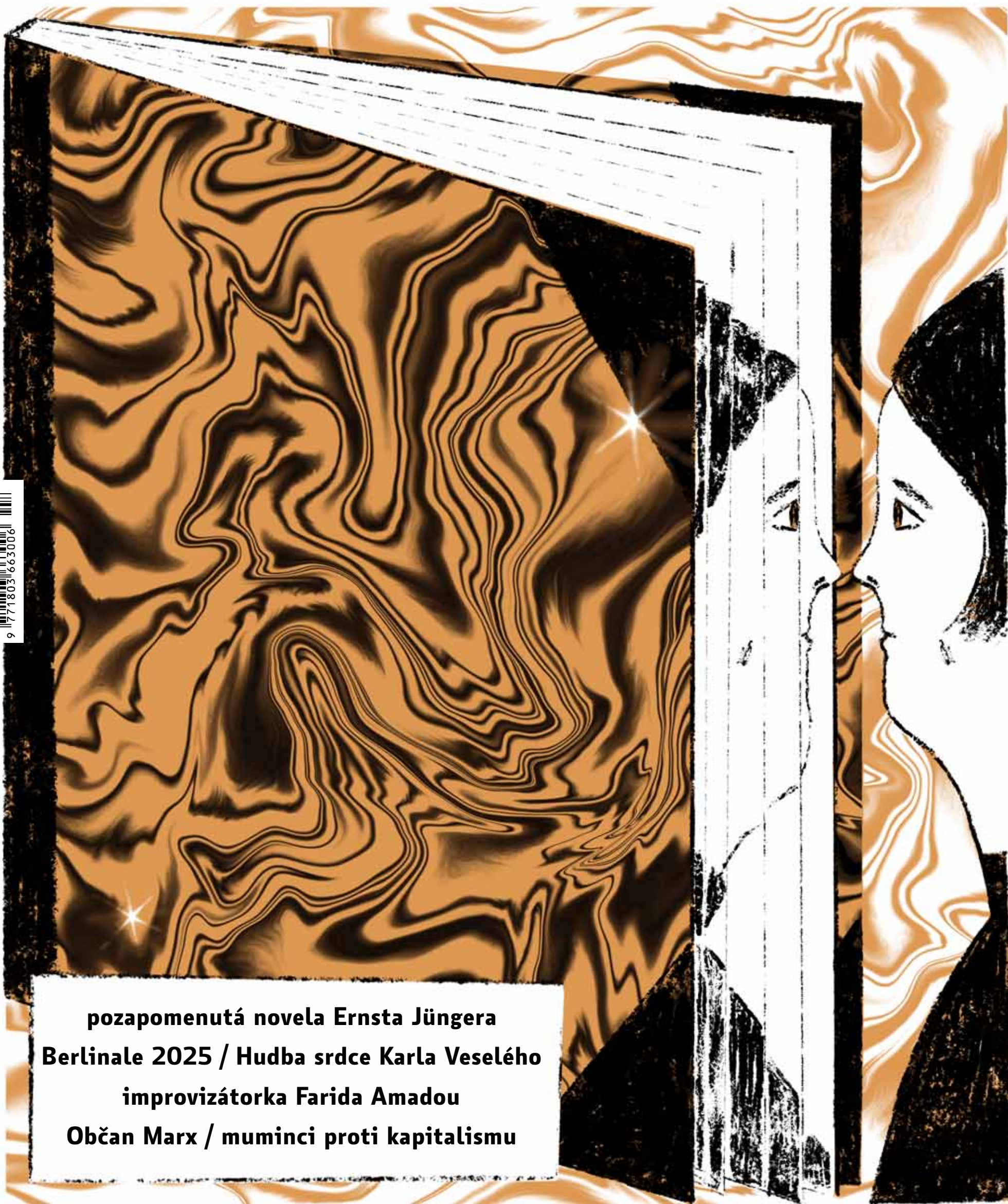
26. 3. 2025 ROČNÍK XXI

ADVOJKA.CZ

CENA 59 Kč

7

LITERATURA A SOCIOLOGIE

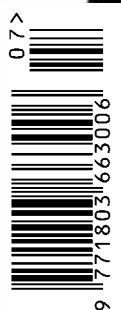
pozapomenutá novela Ernsta Jüngera

Berlinale 2025 / Hudba srdce Karla Veselého

improvizátorka Farida Amadou

Občan Marx / muminci proti kapitalismu

Ilustrace Nikola Logosová, 2025
ISSN 1803-6635

Občan Marx

Dědic evropského republikanismu

Kniha Bruna Leipolda *Citizen Marx* přináší nový pohled na jednoho z nejvýznamnějších myslitelů moderní doby a ukazuje, jak hluboce byl Karl Marx ovlivněn republikanismem. To se výrazně projevilo v jeho chápání svobody a v přesvědčení o potřebě funkčních demokratických institucí.

TOMÁŠ OBŮRKA

V debatách o marxismu se pozoruhodně málo pozornosti věnuje době, v níž Karl Marx žil. Mluví-li se o jeho politickém programu, spokojí se komentátoři (levicoví i pravicoví) většinou s pár citáty z jeho *Manifestu Komunistické strany* z roku 1848 a debata se rychle přesouvá k politice bolševismu či sociálnědemokratických stran 20. století. Americký historik a politolog Bruno Leipold ve své knize *Citizen Marx* (Občan Marx, 2024) přesvědčivě ukazuje, proč takové opomenutí ochuzuje levici nejen z akademického pohledu, ale i z hlediska politické imaginace a strategie.

Proti starým elitám

Hned v úvodu se Leipold vymezuje proti Leninově populární charakteristice marxismu jako syntézy „německé filosofie, anglické politické ekonomie a francouzského socialismu“. Chybí zde totiž evropský republikanismus, který byl hlavním směrem levicové politiky 19. století a ve formování Marxova myšlení hrál zásadní roli. Autor se věnuje nejen Marxovu intelektuálnímu vývoji od republikanismu přes komunismus až po jejich originální syntézu, ale i myšlení a politickému programu jeho republikánských současníků. Právě srovnání Marxe s dnes již pozapomenutými mysliteli, jako byli Arnold Ruge či William James Linton, ukazuje, že Marxův politický projekt byl republikanismem silně inspirován, byť se od něj v mnoha aspektech odklonil.

Jedním z rozdílů byla odlišná představa o tom, kdo má být hybatelem dějin. Revolučním subjektem republikánů byl lid chápáný jako koalice pracujících částí společnosti: rolníků a řemeslníků. Právě nezávislý rolník či řemeslník disponující vlastními výrobními prostředky byl ideálem, k němuž se republikáni upínali. Jedině takový člověk měl podle nich díky své nezávislosti předpoklad plně rozvíjet svou individualitu a lidskost. Nepřáteli lidu byly naopak aristokratické elity, velcí vlastníci půdy a držitelé politické moci. Ke kapitalistům měli republikáni nejednoznačný vztah – mnozí je vnímali jako potenciální společníky v boji proti starým elitám. Jejich cílem proto nebylo zrušení soukromého vlastnictví, nýbrž jeho „zevšeobecnění“, aby si všichni mohli zaopatřit vlastní výrobní prostředky. Proto často podporovali státní zásahy do soukromého vlastnictví, například zavedení limitu na jeho akumulaci, nikdy ale nepodpořili jeho dalekosáhlou socializaci.

Marx tuto perspektivu se svou konverzí ke komunismu kolem roku 1843 opustil, když rozhodující roli přisoudil nové, tehdy ještě marginální třídě námezdních dělníků, tedy proletariátu. Svě přesvědčení navíc neodůvodnil abstraktním ideálem nezávislého občana, ale popisem ekonomické logiky kapitalismu. Minimálně v tomto ohledu mu dal historický vývoj za pravdu. Ovšem konkrétní opatření, která Marx a Engels navrhuje v *Manifestu* či v *Požadavcích Komunistické strany v Německu*, jako jsou zestátnění bank, povinná a bezplatná školní docházka, omezení či zrušení dědičtí nebo zavedení progresivní daně, se shodují s požadavky mnohých republikánů tehdejší doby. Ostatně v *Požadavcích* se Marx a Engels explicitně vyslovili pro spolupráci dělnické, rolnické a maloburžoazní třídy proti aristokracii a dalším silám reakce.

Svobodná společnost

Nejvýrazněji se podle Leipolda dědictví republikanismu v Marxově myšlení projevuje v chápání lidské svobody. Navzdory tendenci socialistického myšlení význam svobody umenšovat, což lze považovat za pozůstatek vizí utopistů a technokratů, byla pro Marxe svoboda zásadní. Jeho pojetí však vychází z interpretace, podle níž je člověk svobodný, když není podržěn dominancí, tedy mocí, která příslušníkům elity umožňuje arbitrárně zasahovat

Marx byl přesvědčen o schopnosti lidu vládnout si bez politických elit. Foto Marco Gomez (CC BY 2.0)

do cizích životů. Jedním z hesel republikánů 19. století bylo, že člověk může být svobodný pouze ve svobodném státě. Taková interpretace stojí v kontrastu k dnešnímu většinovému chápání svobody jakožto nezasahování.

Na pojetí svobody jako nedominance pak podle Leipoldova originálního čtení Marx postavil svou kritiku kapitalismu v *Ekonomicko-filosofických rukopisech* (1844, česky 1961). Ty jsou plné přirovnání dělníka závislého v důsledku námezdní práce na kapitalistovi k poddaným závislým na feudálním panovníkovi. Práce dělníka není podle Marxe svobodná, jelikož je to práce pod dominancí kapitalisty: i když dělník změní zaměstnavatele, nemůže se vymanit ze systému námezdní práce. Úplně svobodný však není ani kapitalista. Chce-li se totiž udržet v prostředí ekonomické soutěže, je nucen podřídít se zákonům trhu, nad nimiž také nemá kontrolu. Odcizení, které Marx v *Rukopisech* popisuje, pramení právě z tohoto vztahu dominance. Leipold zdůrazňuje kontinuitu této argumentace mezi „mladším“ Marxem *Rukopisů* a „starším“ Marxem *Kapitálu*. Přidává se tak k autorům, kteří v Marxově analýze kapitalismu vyzdvihují právě aspekty dominance kapitalistů nad dělníky a tržních mechanismů nad celým světem. Zjednodušeně by se dalo říct, že Marx originálním způsobem rozšířil republikánskou kritiku arbitrární moci v politické sféře na sféru ekonomickou. „Aby byl člověk svobodný, musí žít nejen ve svobodném státě, ale i ve svobodné společnosti,“ shrnuje to Leipold.

V kontrastu k dosud přetrvávajícím představám tak na nás z *Občana Marxe* pohlíží úplně jiný Marx než ekonomický determinista vysmívající se bojům za demokratická a politická práva. Zakladatel nejvýznamnějšího směru levicového myšlení byl také novinář a politický aktivista, který se angažoval v boji za svobodu tisku v Prusku, podporoval anglické chartisty s jejich požadavkem všeobecného volebního práva a oproti technokratickým tendencím mnohých socialistů zdůrazňoval význam politiky a demokracie.

Sociální republika

Slavný citát, že „dělnická třída nemůže prostě převzít hotovou státní mašinerii a uvést ji do chodu pro své vlastní účely“, je dle Leipolda potřeba číst v kontextu Marxovy *Občanské války ve Francii* (1871, česky 1920), pamfletu původně sepsaného jako interní dokument První internacionály, v němž Marx obhajuje

Pařížskou komunu nikoliv pro omezená sociální opatření, jež zavedla, ale proto, že podle něj objevila „politickou formu, za které může být uskutečněno ekonomické osvobození práce“. Leipold tento politický systém, který představuje institucionálně zakotvenou vládu proletariátu, po vzoru některých Marxových textů nazývá „sociální republikou“. Šlo by jej ovšem nazvat také diktaturou proletariátu, byť se o diktaturu v moderním slova smyslu v žádném případě nejednalo.

Sociální republika je především stále republikou, tedy systémem právního řádu s ústavou, politickými institucemi a procesy, všeobecným volebním právem a množstvím dalších občanských práv a svobod. Nejde však o moderní sociálnědemokratický stát. Marx jednoznačně odmítá existenci profesionální armády ve prospěch občanské domobrany a podporuje zásadní omezení byrokracie. Úředníci by podle něj měli být voleni přímo a s možností odvolání. Takové návrhy se nám dnes mohou zdát naivní, ale nevybočovaly z hlavního proudu požadavků republikánů 19. století, kteří profesionální armádu a byrokracii považovali za podpůrné prvky absolutistických režimů. Ideální republiku si naopak představovali jako „vládu lidu, lidem a pro lid“. Odtud pramení další překvapivý prvek politických institucí sociální republiky, jímž je požadavek takzvaného imperativního mandátu, zavazujícího reprezentanty hlasovat podle přání jejich voličů, a odvolatelnost politiků. Jedině tato opatření mohou naplnit příslib všeobecného volebního práva, a tedy opravdové demokratické kontroly. Marx byl spolu s radikálnějšími republikány své doby přesvědčen o schopnosti lidu vládnout si přímo bez potřeby politických elit.

Největším přínosem Leipoldovy knihy je znovuoživení Marxova celoživotního přesvědčení, že žádná sociální revoluce není možná bez revoluce politické, a to takové, která stojí na demokratických principech a bojuje proti veškeré dominanci. Otázky daní, občanských svobod či právního řádu nelze odbyť poučkou, že nadvláda kapitalismu, zakořeněná v ekonomických podmínkách, je vždy stejná, bez ohledu na její konkrétní formu. Je to právě změna „politické formy“, co umožní transformaci ekonomických podmínek a „osvobození práce“.

Autor studuje politickou teorii na FF UK.

Bruno Leipold: *Citizen Marx*. Princeton University Press, Princeton 2024, 440 stran.